Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
імені Костянтина Нємця

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

В.о. декана факультету геології,
географії, рекреації і туризму
_____ Катерина КРАВЧЕНКО
“ 28 ” серпня 2025 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА

рівень вищої освіти	другий (магістерський)
галузь знань	А. Освіта
спеціальність	А4.07. Середня освіта (Географія)
освітня програма	«Географія. Підприємництво. Краєзнавча робота»
вид дисципліни	обов’язкова
факультет	геології, географії, рекреації і туризму

2025 / 2026 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

«27» серпня 2025 року, протокол № 12

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:
Людмила КЛЮЧКО, к. геогр. н., доцент, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Нємця

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Нємця
Протокол № 11 від «27» серпня 2025 р.

Завідувач кафедри _____ Людмила НЄМЕЦЬ
(підпис) (прізвище та ініціали)

«27» серпня 2025 р.

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Географія. Підприємництво. Краєзнавча робота»

Гарант освітньо-професійної програми _____ Наталія ГУСЄВА
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму
Протокол № 7 від «27» серпня 2025 р.

Голова науково-методичної комісії факультету геології, географії, рекреації і туризму

_____ Юлія ПРАСУЛ
(підпис) (прізвище та ініціали)

«27» серпня 2025 р.

ВСТУП

Програма науково-педагогічної практики складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра спеціальності А4.07. Середня освіта (географія) освітньої програми «Географія. Підприємництво. Краєзнавча робота»

1. Опис практики

1.1. Мета практики – закріплення та поглиблення теоретичних знань, одержаних у процесі вивчення загальних та спеціальних навчальних дисциплін першого року навчання у магістратурі, набуття умінь та навичок викладання географічних дисциплін і спецкурсів у школах та в інших загальноосвітніх навчальних закладах.

1.2. Основні завдання практики:

- закріплення студентами отриманих теоретичних знань, одержаних під час вивчення загальних та спеціальних курсів у відповідності до навчальних планів;
- розвиток у студентів-практикантів інтересу до педагогічної роботи та методики викладання географічних дисциплін;
- вивчення передового педагогічного досвіду та його використання у професійній діяльності;
- формування психолого-педагогічної готовності до проведення занять з використанням сучасних освітніх технологій, методів і прийомів;
- знайомство з конкретними умовами сучасної професійної педагогічної діяльності;
- формування педагогічних здібностей на основі досвіду педагогічної практики та формування навичок самоосвіти і самовдосконалення;
- збирання, систематизація та узагальнення інформації (літературної, статистичної, картографічної та ін.) для її подальшого використання при виконанні дипломної роботи;
- проведення необхідних спостережень (анкетування, опитування) та експериментів, первинна обробка статистичних даних;
- виконання конкретного обсягу роботи на робочому місці з метою закріплення професійних компетентностей;
- ознайомлення з роботою у загальноосвітніх навчальних закладах.

1.3. Кількість кредитів – 6

1.4. Загальна кількість годин – 180

1.5. Характеристика практики	
Обов'язкова	
Денна форма здобуття освіти	Заочна форма здобуття освіти
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
1-й	2-й

1.5. Перелік компетентностей, що формує фахова педагогічна практика

Інтегральна компетентність

Здатність розв'язувати комплексні задачі та практичні проблеми в галузі середньої (у т.ч. профільної) освіти (за предметною спеціальністю Географія) та дослідницько-інноваційної діяльності з географії, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних освітніх та географічних знань, професійну практику, постійне самонавчання за умови комплексності та невизначеності умов організації освітньо-виховного процесу в закладах середньої (в т.ч. профільної) освіти.

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК01. Володіння науковим світоглядом; знання основних теорій, концепцій, вчень, які формують наукову картину світу; вміння відстоювати власні наукові погляди (інформаційно-цифрова компетентність).

ЗК02. Здатність використовувати основні методи наукового пошуку; планувати й організовувати дослідження за прикладною тематикою в освітній та географічній галузях, узагальнювати отримані результати, оформлювати і презентувати наукові здобутки відповідно до чинних вимог (здатність до навчання впродовж життя).

ЗК04. Здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, конструктивної та безпечної взаємодії з іншими людьми, зокрема, учасниками освітнього процесу (емоційно-етична компетентність, компетентність педагогічного партнерства).

ЗК05. Навички використання основних способів і засобів міжособистісної комунікації, стилів мовлення, практичний досвід комунікації державною та іноземною мовами в галузі географічної освіти; вміння постійно збагачувати власне мовлення (мовно-комунікативна компетентність).

ЗК06. Здатність застосовувати знання сфери навчання у практичних ситуаціях: використання географічної термінології та номенклатури в освітньому процесі, уміння донести знання до нефахівців, ефективно і вільно передавати їх письмовими, усними, візуальними, цифровими засобами (предметно-методична компетентність, інформаційно-цифрова компетентність).

ЗК09. Дослідницька компетентність, здатність до адаптації та дії в нових ситуаціях: здатність використовувати науковий інструментарій для проведення теоретичних та експериментальних досліджень у навчальній та професійній діяльності, здатність до генерування та практичного застосування нових ідей, пропозицій, освітніх практик; уміння працювати, отримувати результат, ухвалювати рішення та відповідати за них, здатність до ініціативності та підприємливості.

ЗК10. Здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності, відповідальне ставлення до обов'язків. Уміння виробляти власну стратегію і тактику професійної поведінки, діяльності з урахуванням інтересів колективу (предметно-методична компетентність, організаційна компетентність).

Спеціальні (фахові) компетентності, спільні для спеціальності А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями) (СК)

СК01. Здатність переносити систему наукових знань у практичну діяльність та площину навчального предмету / процесу, здійснювати структурування навчального матеріалу (предметно-методична компетентність).

СК02. Здатність проєктувати та організувати освітній процес, підбирати та реалізовувати форми, методи і засоби навчання, що спрямовані на розвиток здібностей учнів на основі психолого-педагогічної характеристики класу з урахуванням вікових та інших індивідуальних особливостей учнів, осіб з особливими освітніми потребами (організаційна компетентність, інклюзивна компетентність).

Спеціальні (предметні) компетентності (ПК)

ПК03. Здатність застосовувати професійні знання з природничих та суспільних наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі (світу), геосфер, материків і океанів, України, природних і суспільних територіальних комплексів; орієнтуватися в світовому й національному географічному освітньо-науковому просторі в контексті необхідності постійного розширення й актуалізації географічних знань для підвищення професійної майстерності (предметно-методична компетентність; здатність до навчання впродовж життя).

ПК05. Здатність застосовувати основні методи географічних досліджень, загальнонаукові методи, методи і методики професійної педагогіки, психології, методики навчання географії у закладах повної загальної середньої освіти (зокрема профільної) (предметно-методична компетентність).

ПК07. Здатність реалізовувати краєзнавчий підхід на уроках географії, у позакласній і позашкільній роботі з учнівською молоддю.

ПК09. Здатність виконувати педагогічні дослідження, інтерпретувати отримані результати досліджень, застосовувати їх у професійній діяльності.

ПК11. Здатність організовувати та проводити краєзнавчо-туристичну діяльність (організаційна компетентність).

ПК12. Здатність використовувати географічні інформаційні технології для вирішення дослідницьких завдань у галузі географічної освіти, економічної та соціальної географії (інформаційно-цифрова компетентність).

1.6. Перелік результатів навчання, що формує фахова туристична практика:

Результати навчання, спільні для спеціальності А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями)

ПР01. Володіє основами професійної культури при підготовці та редагуванні текстів державною мовою з предметної спеціальності, знаннями про ведення ділової документації у різних типах закладів середньої та позашкільної освіти; уміє викладати, фахово спілкуватися, вступати у диспут, брати участь в обговоренні, записувати тексти географічної спрямованості, презентації уроків географії державною мовою (в окремих випадках – іноземною) із залученням наукового глосарія, сучасної географічної номенклатури.

ПР05. Ефективно застосовує професійні знання в практичній педагогічній діяльності при вирішенні навчальних, виховних та науково-методичних завдань з

урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, конкретних психолого-педагогічних ситуацій.

ПР06. Має навички оцінювання непередбачуваних проблем у професійній діяльності і обдуманого вибору шляхів їх вирішення, здатний нести відповідальність за результати своєї професійної діяльності.

ПР07. Уміє застосовувати міжнародні та національні стандарти і практики в професійній діяльності, застосовувати державну та іноземну мови у професійній діяльності.

ПР09. Володіє формами та методами виховання учнів на уроках і в позакласній краєзнавчій роботі, уміє відстежувати динаміку особистісного розвитку дитини, здійснювати педагогічний супровід процесів соціалізації та професійного самовизначення учнів, підготовки їх до свідомого вибору життєвого шляху.

ПР10. Здатний проєктувати рівноправне, справедливе, психологічно безпечне й комфортне освітнє середовище, уміє виявляти булінг серед учнів та протидіяти йому, організовувати співпрацю учнів та комунікацію з їхніми батьками.

ПР12. Володіє знаннями про організацію, управління, нормативно-правове забезпечення, соціально-економічні та культурні умови діяльності в освітніх установах.

Програмні результати навчання (ПР)

ПР17. Застосовує понятєвий, термінологічний, концептуальний апарат географії, її теоретичні й емпіричні досягнення на рівні, що дозволяє інтерпретувати природно-географічні та суспільно-географічні явища і процеси, пов'язувати й порівнювати різні погляди на проблемні питання сучасної географії.

ПР19. Формує в учнів уміння користуватися географічною та картографічною мовою в навчальному процесі, застосовувати алгоритми користування друкованою і цифровою картографічною продукцією при характеристиці окремих географічних об'єктів і територій.

ПР20. Знає і вміє залучати інноваційні концепції, методики та тенденції вітчизняної та зарубіжної теорії навчання географії; генерує оригінальні ідеї щодо здійснення освітнього процесу, які можуть бути реалізовані як у знайомих, так і у незнайомих ситуаціях.

ПР26. Творчо застосовує сучасні методики і технології, різноманітні методи та форми прогресивного навчання, інноваційні прийоми навчання в освітніх закладах різного типу, забезпечуючи формування в учнів предметних компетентностей та основ цілісної природничо-наукової картини світу.

1.8. Пререквізити: вивчення обов’язкових навчальних дисциплін «Професійна психологія», «Управління електронним навчанням», «Травма-інформований підхід в освіті та основи домедичної допомоги», «Методика викладання географії та STEM-дисциплін в профільній середній школі».

2. Тематичний план науково-педагогічної практики

Вступ. Ознайомлення з програмою практики. Інструктаж з техніки безпеки. Отримання індивідуальних завдань. Доведення до студентів змісту індивідуальних завдань.

Розділ 1. Підготовчий етап науково-педагогічної практики

У ході даного етапу практики студент :

- з'ясовує функції, мету, завдання науково-педагогічної практики;
- вивчає нормативно-правові документи, які регламентують діяльність учителя в ході освітнього процесу, зокрема: «Закон про освіту» (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text) та «Закон про повну загальну середню освіту» (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text), Лист МОН 1/16828-25 від 13. 08. 2025 року «Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році» (https://mon.gov.ua/npa/pro-instruktyvno-metodychni-rekomendatsii-shchodo-vykladannia-navchalnykh-predmetiv-intehrovanykh-kursiv-u-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity-u-20252026-navchalnomu-rotsi), Лист ІМЗО від 18. 07. 2025 р. № 21/08-624 «Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2025/2026 навчальному році» (https://imzo.gov.ua/2025/08/08/lyst-imzo-vid-18-07-2025-21-08-624-metodychni-rekomendatsii-shchodo-rozvytku-stem-osvity-v-zakladakh-zahal-noi-seredn-oi-ta-pozashkil-noi-osvity-u-2025-2026-navchal-nomu-rotsi/), Концепцію Нової української школи, розпорядження і постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки України, статут закладу освіти, до якого направлено практиканта, тощо.
- ознайомлюється з роботою в онлайн-системах Moodle та EdEra, STEM-освітою;
- вивчає світовий та вітчизняний педагогічний досвід, статті у фахових виданнях та тези доповідей конференцій, присвячені методиці викладання географії та курсу «Підприємництво та фінансова грамотність», проведенню позакласної (або позашкільної) роботи з географії, підприємництва та фінансової грамотності або краєзнавства. Складання бібліографічного списку літератури.

Розділ 2. Ознайомлення з документацією вчителя та класного керівника, підготовка розробок уроку.

У ході даного етапу практики студент:

- ознайомлюється з організаційною, навчально-методичною роботою вчителя географії, відвідує заняття викладача географії;
- працює з навчальними планами, календарним плануванням, поурочним плануванням, класними журналами, ознайомлюється з методикою їх підготовки та заповнення;
- складає розгорнутий план-конспект заняття, обговорює його з керівником практики, готує необхідні методичні та дидактичні матеріали для проведення занять.

Розділ 3. Проведення залікових уроків та оформлення звітності.

У ході даного етапу практики студент:

- проводить заняття згідно складеного плану, відвідує заняття інших практикантів та бере участь в їх обговоренні, оформлює розробку проведеного уроку;
- проводить заняття з контролю отриманих знань та анонімне опитування щодо доступності отриманих знань/простоти викладення матеріалу, виконує аналіз отриманих результатів;
- оформлює звіт з практики;
- захищає результати практики на засіданні кафедри у встановленому порядку.

3. Структура науково-педагогічної практики

Назви розділів	Кількість годин									
	денна форма					***заочна форма***				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		пол.	кам.	інд.	с.р.		пол.	кам.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Розділ 1. Підготовчий етап науково-педагогічної практики										
Разом за розділом 1	60	20	20	5	15	60	20	10	10	20
Розділ 2. Ознайомлення з документацією вчителя та класного керівника, підготовка розробок уроку.										
Разом за розділом 2	60	20	20	5	15	60	20	20	10	10
Розділ 3. Проведення залікових уроків та оформлення звітності										
Разом за розділом 3	60	20	20	5	15	60	20	10	10	20
Усього годин	**180**	**60**	**60**	**15**	**45**	**180**	**60**	**40**	**30**	**50**

4. Завдання аудиторної та позааудиторної роботи

№ з/п	Назва теми аудиторної роботи	Кількість годин
1	Відвідування занять викладача географії	12
2	Відвідування виховних заходів та класних годин	12
3	Проведення занять з географії	12
4	Відвідування занять з географії, проведених іншими практикантами	12
5	Виконання обов’язків на конкретному робочому місці	12
Всього		***60***
№ з/п	Назва теми позааудиторної роботи	Кількість годин

1	Робота із збірками статей у фахових видань, тез доповідей конференцій.	15
2	Робота з навчальними планами, календарним плануванням, поурочним плануванням, класними журналами.	15
4	Підготовка розробки уроку та мультимедійної презентації.	15
5	Формулювання висновків, оформлення звіту.	15
Всього		***60***

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Ознайомлення з нормативно-правовими документами, що регламентують діяльність вчителя у закладі середньої освіти	10
2	Основні форми організації навчальної роботи у школі	10
3	Професійне і педагогічне спілкування з учнівською аудиторією	10
4	Систематизація зібраної інформації	15
Всього		***45***

6. Методи контролю

Виконання індивідуального завдання передбачає підготовку звіту, де детально висвітлено всі види робіт, які було проведено студентом, план-конспект освітнього заходу та мультимедійну презентацію (з дублюванням на електронному носії).

Звіт з науково-педагогічної практики повинен включати виконання всіх завдань, що передбачені програмою практики.

По закінченню науково-педагогічної практики студенти повинні:

- підготувати розширений план-конспект уроку географії;
- підготувати мультимедійну презентацію до плану уроку;
- виконати індивідуальне завдання та презентувати отримані результати у вигляді звіту.

7. Схема нарахування балів

Вид роботи	**За звітну документацію**	**За захист результатів практики**
Кількість балів	**60 б.**	**40 б.**
	Підготовка плану-конспекту уроку згідно наданих вимог (наявність мети, виховної, освітньої та розвиваючої мети, опис типу уроку, педагогічних методів та прийомів, міжгалузевих зв’язків,	До захисту допускаються студенти, які виконали програму практики, представили звіт згідно з встановленою формою та одержали позитивний відгук керівника. Якість та повнота розкриття

Розбаловка за видами роботи	обладнання та основних понять теми, типова структура уроку) – до ***30 б.*** Підготовка мультимедійної презентації – до ***10 б.;*** Оформлення звіту з практики згідно наданих вимог – до ***10 б.;*** Грамотність оформлення текстового матеріалу – до ***5 б.;*** Якість оформлення графічного та картографічного матеріалу – до ***5 б.***	теми дослідження під час виступу – до ***15 б.;*** Якість та дотримання структури презентації – до ***10 б.;*** Дотримання часу, відведеного на виступ – до ***5 б.;*** Відповіді на запитання студентів та викладачів – до ***5 б.;*** Участь у дискусії – до ***5 б.;***

Максимально можлива оцінка – 100 балів. Мінімальна оцінка за практику – 50 балів.

Під час науково-педагогічної практики, виконання завдань та оформленні звіту з практики дозволено застосування **модель «ШІ як асистент»** для пошуку та систематизації інформації, добору та первинного аналізу наукових джерел, пояснення складних понять, удосконалення структури тексту, перевірки граматики, стилю та оформлення, генерації ідей, плану роботи або прикладів.

Фінальний текст роботи, висновки, аналіз, інтерпретація результатів та прийняті рішення повинні бути самостійно підготовлені здобувачем освіти.

Декларування використання ШІ.

У разі використання технологій штучного інтелекту здобувач освіти зобов'язаний зазначити: назву сервісу або моделі ШІ; дату використання; характер допомоги (генерація ідей, пошук інформації, аналіз даних, генерація коду, редагування тексту тощо).

За вимогою викладача здобувач освіти повинен надати використані запити (prompts) або пояснити спосіб використання інструментів ШІ.

Недекларованe використання технологій штучного інтелекту або подання згенерованого ШІ матеріалу як власного результату навчальної діяльності розглядається як порушення принципів академічної доброчесності відповідно до внутрішніх нормативних документів Університету.

8. Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка для чотирирівневої шкали оцінювання
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно

1-49	незадовільно

8. Рекомендована література

Основна література:

1. Гурткове заняття: від планування до самоаналізу. Інформаційно-методичний порадник. 2023. Режим доступу : https://donopdut.org.ua/informaciyno-metodichni-materiali/
2. Гурток – це нове життя, наповнене цікавою справою до душі. Інформаційно-методичний порадник. 2023. Режим доступу : https://donopdut.org.ua/informaciyno-metodichni-materiali/
3. Довідник-глосарій педагога-позашкільника. 2021. Режим доступу : https://donopdut.org.ua/informaciyno-metodichni-materiali/
4. Загальна середня освіта. *Інститут модернізації змісту освіти.* Режим доступу : https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/
5. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р. Географія. Довідник, тестові завдання. За ред. С. Г. Коберніка. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2020. 888 с.
6. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р. Географія: комплексне видання. Київ : Літера, 2020. 480 с.
7. Кобернік С. Г. Науково-методичні засади географічної освіти в основній школі : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 346 с.
8. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Скуратович О. Я. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: навчально-методичний посібник. За ред. С. Г. Коберніка. Київ : Навчальна книга, 2005. 319 с.
9. Лаврук М. М. Загальна методика навчання географії: практичні роботи та індивідуальні дослідження студентів : навчальний посібник. Львів, 2023. 144 с.
10. Лаппо В. В. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 384 с.
11. Методика викладання географії. Упорядк. Н. Муніч, В. Серебрій. Київ : Ред.загальнопед.газ., 2005. 146 с.
12. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання). Харків : ВГ «Основа», 2016. 112 с.
13. Нова українська школа. *Міністерство освіти і науки України.* Режим доступу : https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&type=all&tag=nova-ukrainska-shkola
14. Організаційно-екскурсійна діяльність : конспект лекцій. Укладач Т. Л. Повалій. Суми : Сумський державний університет, 2022. 173 с.
15. Позашкільна освіта та виховна робота. *Інститут модернізації змісту освіти.* Режим доступу : https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/
16. Слюта А. М. Методика навчання географії : навчально-методичний посібник для студентів ЗВО спеціальності 014 Середня освіта (Географія). Чернігів : Десна Поліграф, 2021. 248 с.
17. Топузов О. М., Самойленко В. М., Вішнікіна Л. П. Загальна методика навчання географії : підручник. Київ : ДНВП «Картографія», 2012. 512 с.
18. Учнівські олімпіади. *Інститут модернізації змісту освіти.* Режим доступу : https://imzo.gov.ua/zahodi/olimpiadi-turniri-konkursi-dlya-uchniv-znz/
19. Факультативи. *Інститут модернізації змісту освіти.* Режим доступу :

https://imzo.gov.ua/psyholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/fakul-tatyvy/

Допоміжна література:

1. ГЕОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІКА В РІДНІЙ ШКОЛІ : науково-методичний журнал. Міністерство освіти і науки України, Держ. інформ.-виробн. підприємство вид-во «Пед. Преса»; редкол.: М. П. Задорожний (голов. ред.) та ін. Київ : Педагогічна преса. Виходить щомісяця з 1996 р. Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=0&S21STR=%D0%9615555
2. Довгань Г. Д. Інтерактивні технології на уроках географії. Харків : Вид. група «Основа», 2005. 128 с.
3. Екскурсійно-туристична та краєзнавча робота з молоддю: навчально-пізнавальна й оздоровча цінність. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Уклад. : З. М. Горова, В. В. Косенко. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. 236 с.
4. Заставецька Л. Б. Організація краєзнавчо-туристичної роботи в школі : курс лекцій. Тернопіль : Видавничий центр ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2011. 104 с.
5. Зеленська Л. І., Троценко О. В. Практикум із туристично-краєзнавчої роботи з географії. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2012. 80 с.
6. Колотуха О. В., Онищенко Є. В. Методика організації краєзнавчо-туристичної роботи : навчально-методичний комплекс. Кропивницький : ФОП Піскова М. А., 2016. 32 с.
7. Корнєєв В. П. Форми організації навчання в школі : посібник для вчителя. Кам'янець-Подільський : «Абетка», 2004. 224 с.
8. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1994. 191 с.
9. Настільна книга молодого вчителя географії та економіки. Укл. О. М. Саввич. Харків : Ранок, 2010. 256 с.
10. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність : монографія. Харків : Видавничий центр ХНУ, 2009. 276 с.
11. Обозний В. В. Туристсько-краєзнавча практика у педагогічному вузі. Київ, 2004. 228 с.
12. Освітні технології : навчально-методичний посібник. За ред. О. М. Пєхоти. Київ : А.С.К., 2001. 255 с.
13. Олішевська Ю. А. Туристсько-краєзнавча діяльність і моніторинг географічного середовища : навчально-методичний комплекс. Київ, 2013. 50 с.
14. Олішевська Ю.А. Шкільне географічне краєзнавство. Навчальний посібник. Київ : «ФОП Кравченко», 2020. 175 с.
15. Основи краєзнавства : підручник. НАН України, Національна спілка краєзнавців України, за ред. О. П. Реєнта; вид. 2-ге, доп. Київ,2021. 376 с.
16. Поколодна М. М. Організація екскурсійної діяльності : підручник. Харків : Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова, 2017. 180 с.
17. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство : навчальний посібник. Наук. ред. П. Т. Тронько; МОН України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Київ – Кам'янець-Подільський : Кондор, 2010. 240 с.
18. Психологічний супровід та соціально-педагогічна робота. *Інститут модернізації*

змісту освіти. Режим доступу : https://imzo.gov.ua/psyholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/
19. Самойленко В. М., Топузов О. М., Вішнікіна Л. П., Діброва І. О. Викладання дидактики географії : навчальний посібник. Київ : ДП «Прінт Сервіс», 2016. 240 с.
20. Самойленко В. М., Топузов О. М., Вішнікіна Л. П., Надтока О. Ф., Діброва І. О. Дидактика географії : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2014. 586 с.
21. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник. За ред. О. І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 191 с.
22. Топузов О. М. Проблемне навчання географії в школі: теорія і практика: монографія. Київ : Фенікс, 2007. 304 с.

9. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. ГЕОГРАФІЯ 6-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. *Міністерство освіти і науки України*. Режим доступу : https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf
2. ГЕОГРАФІЯ 10-11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. *Міністерство освіти і науки України.* Режим доступу : https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf
3. ГЕОГРАФІЯ 10-11 класи. Профільний рівень. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. *Міністерство освіти і науки України.* Режим доступу : https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv
4. Всеосвіта. Національна освітня платформа. Режим доступу : https://vseosvita.ua/
5. Дія.Освіта. Режим доступу : https://osvita.diia.gov.ua/
6. Закон України № 1841-III від 20 червня 2000 року «Про позашкільну освіту» : редакція від 12. 09. 2025 р. *Верховна Рада України*. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text
7. Закон України № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року «Про освіту» : редакція від 21. 08. 2025 р. *Верховна Рада України.* Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text
8. Закон України № 463-IX від 16 січня 2020 року «Про повну загальну середню освіту» : редакція від 21. 08. 2025 р. *Верховна Рада України.* Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text
9. Інститут модернізації змісту освіти. Режим доступу : https://imzo.gov.ua/
10. Інститут педагогіки НАПН України. Режим доступу : https://undip.org.ua/
11. Лист ІМЗО від 18. 07. 2025 р. № 21/08-624 «Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2025/2026 навчальному році». *Інститут модернізації змісту освіти*. Режим доступу : https://imzo.gov.ua/2025/08/08/lyst-imzo-vid-18-07-2025-21-08-624-metodychni-rekomendatsii-shchodo-rozvytku-stem-osvity-v-zakladakh-zahal-noi-seredn-oi-ta-pozashkil-noi-osvity-u-2025-2026-navchal-nomu-rotsi/

12. Лист МОН 1/17756-26 від 17. 08. 2026 року Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2026/2027 навчальному році. *Міністерство освіти і науки України.* Режим доступу : https://mon.gov.ua/npa/pro-instruktyvno-metodychni-rekomendatsii-shchodo-vykladannia-navchalnykh-predmetiv-intehrovanykh-kursiv-u-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity-u-20262027-navchalnomu-rotsi
13. Міністерство освіти і науки України. Режим доступу : https://mon.gov.ua/
14. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). Географія. *Міністерство освіти і науки України.* Режим доступу : https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku
15. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). Підприємництво та фінансова грамотність. *Міністерство освіти і науки України.* Режим доступу : https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku
16. Навчальні програми курсів за вибором факультативів. *Міністерство освіти і науки України*. Режим доступу : https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-kursiv-za-viborom-fakultativiv
17. На Урок. Освітній проєкт. Режим доступу : https://naurok.com.ua/
18. Наказ МОН України «Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти» від від 16 липня 2018 року № 776. *Міністерство освіти і науки України*. Режим доступу : https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti
19. Освіта.UA: Освіта в Україні та за кордоном. *OSVITA.UA.* Режим доступу : https://osvita.ua/
20. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, затверджена наказом МОН України від 19. 02. 2021 р. № 235. (зі змінами від 09. 08. 2024 р.). *Міністерство освіти і науки України.* Режим доступу : https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2024/09.08.2024/typova-osvitnya-prohrama-dlya-5-9-klasiv-zzso-1120-vid-09082024.pdf
21. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти ІІ ступеня, затверджена наказом МОН України від 20. 04. 2018 р. № 405. *Міністерство освіти і науки України.* Режим доступу : https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/tipovi-osvitni-programi-2
22. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти ІІІ ступеня, затверджена наказом МОН України від 20. 04. 2018 р. № 408. *Міністерство освіти і науки України.* Режим доступу : https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/typovi-programu-2-11/typova-osv-prohr-zzso-iii-stupenya-890.pdf
23. Центр підтримки цифрового навчання навчального відділу ХНУ імені В. Н. Каразіна. Режим доступу : https://sites.google.com/karazin.ua/dist-karazin-ua/